

ПРОФЕСОР ИВАН ЧОБАНОВ (1923 – 1997)

НЯКОИ ЗАКЪСНЕЛИ НАДГРОБНИ СЛОВА

На 10 декември 1997 г. внезапно ни напусна Иван Чобанов. Макар през последните няколко години сърцето му да бе сериозно болно, смъртта го грабна рязко и неочеквано.

Тези прощални думи не са предназначени за ония, които не са чували за Иван Чобанов. За тях нека спомена, че той завърши служебната си кариера като професор и ръководител на Катедрата по аналитична механика в Математическия факултет на Софийския Университет — университетът с който бе свързан цял живот. На бъдещите историци на математиката в България и особено на летописците на математическата механика остава дългът да изучат и коментират публикациите на Чобанов. Настоящите редове са посветени на человека Иван Чобанов.

С Иван Чобанов трябва да съм се запознал преди малко повече от половин век, по времето когато през учебната 1946/47 година станах студент във Физико-математическия факултет. Чобанов бе четири години по-възрастен, но следваше само с един курс преди мен, защото вече бе служил във войската още по време на войната.

Не мога вече да си спомня кой кого е запознал, но тогава още през зимния семестър се очерта една приятелска група: Чобанов, покойният Лионел Ринтел, Георги Десимиров, Леон Митрани, неотдавна напусналият ни Иван Узунов (1927 — 1997), Димитър Вачов, моя милост и някои други. Това бе краят на 40-те години — началото на съветизацията на България. Ние не бяхме бивши математически вундеркинди, а млади хора съзнателно запътили се към математическите науки. Митрани, Десимиров, Узунов и Вачов следваха физика и ѝ останаха верни, Чобанов бе дошъл като обучен химик, а аз започнах да следвам физика, но завърших математика. Чобанов имаше промишлен и управленски опит в индустриалната химия — още съвсем млад той бе ръководил едно предприятие на баща си, свързано с известната на времето фабрика за автомобилни гуми „Бакиш“. Всичко това бе приключило с национализацията, наложена през 1948 г.

В Математическия институт (така се наричаше тогава математическият отдел на Физико-математическия факултет) на част от тази група студенти внимание обърна тогавашният доцент (наскоро след това извънреден професор) към катедрата по аналитична механика Благовест Долапчиев. Той привлече няколко демонстранти — сиреч студенти, на които се възлага

за даден семестър да водят упражненията към лекциите на някой професор. Долапчиев ни въвлече и в други дейности, като преводи на учебници, а създаваше и социални връзки: канеше ни у дома си и т.н.

Така Чобанов постепенно стана механик. Но всъщност още тогава най-силен отпечатък върху него ще да е дал курсът по проективна геометрия на младия професор Боян Петканчин — текст, който е първото у нас докрай доведено олицетворение на аксиоматичния метод в математиката. Петканчин беше донесъл през 30-те години тези веяния от немската математика. Така бе определена за цял живот математическата философия на Чобанов. Всъщност той се посвети на неблагодарната задача на Хилберт за аксиоматизация на механиката. Чобанов не схващаше този проблем като математизация, т.е. като едно логически безупречно изграждане на аналитичната механика с помощта на вече съществуващи математически понятия, а като намиране на удобни първични понятия и релации, от които независимо от всичко друго да израсне стройна сграда на една математическа механика, за която беше ясно, че има богат строителен материал. Ако ми е позволена една друга аналогия: Иван не искаше да види механиката като цъфтящ и плодоносещ клон на математическото дърво, а се стараеше да посади нова фиданка, която да има собствен корен. Аксиоматизацията бе и спойката на плодотворното му приятелство с далеч по-младия и много изпреварил го по пътя към отвъдното — покойният Иван Проданов.

Не съм срещал човек научно по-честен от Чобанов. Не си спомням, а не мога да си го представя да лъже, дори за нещо всекидневно. Може нещо да скрие, но не за да заблуди. Никога не е търсил похвала, да не говоря за слава: той не познаваше суетата на учения. Ако може да има „антисноб“, това беше той. Не здам дали се е интересувал от отзивите в реферативните списания за публикациите му. Печаташе всичко на български и му стигаше той сам да си е харесал текста. Под достойнството му беше да се интересува какво мислят другите.

Не че не беше готов да дискутира. Няма да забравя в семинара по механика в началото на 50-те години ожесточената му дискусия с покойния професор Христо Христов, по онова време още доцент. Когато ми позвъниха, че Иван вече го няма, изпитах и една конкретна болка — бяхме почнали един разговор, който преминаваше и в спор, по повод книгата по история на механиката на Ернст Мах. Изведенът осъзнах, ме няма с кого да довърша тоя разговор. И не само той разговор. Почти няма вече с кого да говориш по история на науката. Може и да не съм прав. Сигурно има млади хора, които се възпламеняват от подобна проблематика, но аз нямам контакт с тях, пък и няма семинар или лекции по история на науката и особено на математиката.

А историята на науката бе един от основните интереси на Иван Чобанов. Той преведе, сам или с други, множество текстове (*Архимед*, *Нютон* — преводът на *Principia* остана недовършен) и толкова много материали във *Физико-математическо списание* в продължение на три десетилетия. В началото на 90-те години с него направихме последен опит да реанимираме това списание, уви, без успех.

Някъде през 80-те години Иван откри съмишленник по въпросите на историята на механиката, особено по сравнението на приносите на Ойлер

и на Лагранж, в лицето на професора от Балтимор Клифорд Трудздел. Трудзеловите Есета станаха за него библията на зрялата му възраст.

Но за Иван имаше и други библии — нематематически. Това бяха книги-те на американските класици от първата трета на този век: Марк Твен, Джек Лондон, Ъптон Синклер, Стайнбек и Хемингуей. Към тях следва да добавя и любимия му Ерих-Мария Ремарк. В *Тримата другари* Иван бе преоткрил представите си за приятелство.

Но всички тези библии бяха в известен смисъл илюстровани. За илюстрации им служеха холивудските кинопродукции от края на 30-те години като филмите на Чаплин или „Гневът на мравките“. Както никой не се е разхождал в гората на „Червената шапчица“, така и „Улица консервна“ си остава за Чобанов приказен образ. Той не можеше и не можа да отиде да я види. Отначало, защото за там не пускаха, а после защото никога не пожела да пътува в чужбина. През 60-те години го пратиха в Москва, но той използва първата си простуда, за да се върне след няколко седмици и повече никъде да не пътува. А когато аз, не толкова отдавна, за пръв път минах по „консервната“ улица и видях оня залив в Окланд, преплуван от Джек Лондон, имах чувството, че вече съм бил там, защото Иван ми ги беше представял така, като че ли бе израснал по тия места.

Не знам как би протекъл животът му при друго политическо развитие у нас след последната война. Чобанов бе човек на действието и той щеше сигурно да играе роля в българския стопански живот. Не мога посмъртно да се ровя в душата му, но математиката му служеше като най-енергоемко отвлечане на жизнените му сили. На два пъти той се намеси в научния обществен живот. Първият случай бе в началото на 50-те години с един проект за промишлено електролитно добиване на алуминий у нас, който достигна до правителствено равнище, но после се срина по редица причини. Тогава Чобанов, заедно с група приятели, беше станал неистов. Строящият се социализъм бързо охлади огъня му и го върна към кабинетната ученост. Двайсет години по-късно той се включи в дейността по интеграцията на Софийския университет в Българската академия на науките, която доведе до създаването на съществувалите петнайсетина години Единни центрове за наука и образование. Не мога да забравя как на една среща в Министерския съвет тогавашният заместник-премиер генерал Иван Михайлов бе възразил срещу думата „магистър“, като име на университетска степен, защото била чуждица и как бе отстъпил след прекия въпрос на Чобанов: „А генерал и министър да не би да са български думи?“ Тази му пряма обаче отново го накара да се върне към спасителното лоно на математиката и нейната история.

Понеже вече става дума за покойник, нека завърша с една максима, която той често повтаряше: „За мъртвите: или истината, или нищо“.

Връщайки се тия дни от посещение на гроба му, си спомних онова, кое то ми каза баща ми на връщане през 1955 г. от погребението на Александър Балабанов: „Тази порода е на измиране по тия места, той [Балабанов] е един от последните екземпляри“. Половин век по-късно това е вярно и за Иван Чобанов.

БОЯН ПЕНКОВ